

Varhaislapsuuden kuvat

1994

Kylmänä syksyn päivänä ikkuna sumuttui sisältä. Ikkunaan oli hyvä mennä sormella työntelemään ja vetämään kaarta, että lasi vinkui. Ruutuun laadittiin isot kuvat, mutta kohta ne kaikki rupesivat itkemään ja rähmettymään. Ei niistä kuvista pysyväistä maailmaa syntynyt.

Harri Tapper: Näin syntyvät revontulet.

Lapsi kuten aikuinenkin tekee ja käyttää kuvia moniin tarkoituksiin. Kuvien taiteellinen ja esteettinen funktio on vain eräs monien joukosta. Kuvilla korvataan ja omistetaan symbolisesti todellisia tai kuviteltuja kohteita, esineitä ja tapahtumia. Niiden avulla kerrotaan tarinoita. Niillä kaunistetaan ja koristellaan ympäristöä. Kuvilla otetaan kantaa, houkutellaan, suostutellaan, ylistetään ja pilkataan tai niillä ilmaistaan kaikkein yksityisimpiä riemuja, pelkoja ja toiveita, joista kenties ei ole mahdollista kertoa millään muulla kielellä. Kuvilla voi olla animistista ja maagista voimaa. Lapsen ”hyvän kuvan” kriteerit ovat usein toiset kuin aikuisen.

Aikuinen tunnistaa helposti pikkulapsen piirtämän kuvan muiden kuvien joukosta juuri siksi, että se näyttää niin lapselliselta. Mutta tunnistamisesta on matkaa tuon yksinkertaisen kuvan taakse kätkeytyvän havaitsemis- ja ajattelutavan, mielikuvituksen ja omaperäisen kuvallisen logiikan ymmärtämiseen.

Opetan tulevia kuvaamataidonopettajia Taideteollisessa korkeakoulussa. Pyysin opintojaan aloittelevia opiskelijoita kirjoittamaan lapsuutensa kuvista. Mitä, miksi ja milloin piirsit, maalasit, muovailit tai rakentelit? Mitkä sarjakuvat, tv-ohjelmat, taidekuvat, uutiskuvat ja kirjankuvitukset ovat tehneet sinuun vaikutuksen, joko hyvässä tai pahassa?

Eräs opiskelija päätyi pohdintojensa jälkeen toteamukseen; ”Katselen nelivuotiaana piirtämäni kuvaa. Iso ihminen ja pieni ihminen, outoja pyörylöitä maassa, paperin ylänurkassa muodoton hahmo. En ymmärrä mitä kuva esittää, vaikka olen itse sen joskus piirtänyt. Juttelin mielelläni kuvat piirtäneen lapsen kanssa, haluaisin oppia tunte-

maan hänet. Mutta en pysty siihen, sillä lasta joka piirsi nuo kuvat, ei muististani enää löydy.”

Aikuinen ei ole helppo ymmärtää lapsuuden kuvamaailmaa, edes oman lapsuutensa. Lapsen havainnot ja käsitteet ovat konkreettisempia ja vähemmän eriytyneitä kuin aikuisen.

Kehityopsykologiassa on käytetty termiä *synkretismi* kuvaamaan monimutkaisten merkitysten tiivistämistä yksinkertaisiksi muodoiksi. Synkretismi on yleinen ominaisuus sekä lasten piirustuksissa että heidän puheessaan. Esimerkiksi yksinkertainen muoto voi edustaa monimutkaista kohdetta ja yhdessä muodossa voi olla tiivistettynä erilaisten esineiden ominaisuuksia. Piirroksissaan lapsi yhdistelee havaintojaan ja vaikutelmiaan, joita hän on saanut useista erilaisista esineistä ja tapahtumista. Tapahtuu siis jotain samaa kuin unessa ja mielikuvituksessa.

Alle kouluikäiselle piirrettävä aihe, piirustusväline ja itse piirustus muodostavat erottamattoman kokonaisuuden. Lapsi dramatisoi mielellään. Hän esittää elein, ilmein, huudahduksin ja puhumalla sen, mitä aikoo piirtää. Jäljet paperilla – valmis riimustelu tai kuva – on vain tämän elekielen täydennys. Kuvan tekeminen on lapselle graafista puhetta kuvan ja oman minän välillä. Aina ei tarvita edes pysyvää jälkeä. Erästä lasta pyydettiin piirtämään ”kaunis ilma”. Hän osoitti vaakasuoralla kädenliikkeellä paperin alareunaa: ”Tämä on maa”. Sitten hän heilutteli kättään paperin yllä ja lisäsi: ”Tämä on kaunis ilma.”

Synkretistiseen hahmotukseen ja eleisiin perustuvia kuvia ei tietenkään voida tulkita oikein tuntematta niiden syntytilannetta ja tekijän kulloisiakin pyrkimyksiä. Lapsen mielestä on aivan selvää, mitä kuva tarkoittaa. Hän uskoo, että muutkin ymmärtävät sen samalla tavalla. Siksi varhaislapsuuden kuvat ovat aikuiselle kuin vieraan kulttuurin kuvakirjoitusta; niihin kyllä tuntuu sisältyvän merkityksiä, mutta häneltä puuttuu avain niiden tulkitsemiseksi.

Jos aikuinen pääseeekin ymmärryksen alkuun, hänen ei ole silti aina helppo hyväksyä lapsen spontaania toimintaa. Toinen opiskelija muistelee: ”Parasta oli maalivarasto. Purkkien kyljissä valui maalinoroja. Maa-

lin katku huumasi ja kutsui... jos upottaisi pensselin purkkiin ja kokeilisi ihan vähän. Ensinnä kanteen, vain hiukan. Lumoavaa. Ehkä varovasti sittenkin varaston seinään. Toinen väri. Vaaleankeltaista huiskitaan jo aristelematta pitkin taloa, myös asunnon puolelle. Kaunista!”

Eräs opiskelija muistaa tapauksen ajalta, jolloin hän oli kolmevuotias. Lapsen oletettiin nukkuvan, mutta hänen mieleensä olivat jääneet äidin huulipunapuikot avoimessa käsilaukussa. Kun uni ei tullut, lapsi kiipesi pinnasängystään, nappasi puikot käteensä ja kiipesi takaisin vuoteeseen. Huulipuikot pyörivät vimmatusti muodostaen seinälle mitä ihmeellisimpiä koukeroita. Tuoksu huumasi. Kun seinä oli täyttynyt vuoteen pituussuunnassa, lapsi nousi varpailleen ja täydensi piirrosta niin korkealta kuin ylettyi. Kun seinä loppui, hän riisuutui ja maalasi itsensä päästä varpasiin eri sävyisin punin.

Näissä kahdessa tapauksessa sen paremmin lapsi kuin hänen vanhempansaakaan tuskin ajattelivat ja puhuivat mitään taiteeseen liittyvää, mutta kyllin avarakatseinen taiteentuntija saattaisi liittää ne oitis osaksi action paintingin ja body artin perinnettä.

MITÄ LASTEN TEKEMÄT KUVAT KERTOVAT

Lähes jokainen normaalein kehitysedellytyksin syntynyt lapsi tekee mielellään kuvia. Varhaisina vuosinaan lapsi piirtelee, muovailee, käyttää värejä ja rakentelee innokkaasti, jos hänellä on tähän mahdollisuus ja tarvittavat välineet.

Mitä tästä tapahtumasta tiedetään? Mitä lasten tekemät kuvat kertovat?

Psykologit, kasvattajat, taidehistorioitsijat ja taiteilijat ovat tutkineet lasten kuvallisia tuotteita yli sadan vuoden ajan. Lasten tekemien kuvien avulla on yritetty selittää heidän persoonallisuuttaan, minäkuvaansa tai luovuuttaan. Lasten piirustusten pohjalta on kehitelty älykkyystestejä ja muita psykologisia mittausten menetelmiä. Itse asiassa piirustusten tutkimus on eräs varhaisimpia lapsipsykologian alueita. Tästä syystä tuntuu merkilliseltä, että nykyisin käytössä olevissa kehityspsykologian oppikirjoissa, joita opettajaksi opiskelevat tenttivät, lapsen kuvallinen ja esteettinen kehitys sivuutetaan lyhyellä maininnalla tai siitä ei kerrota mitään.

Psykologit ovat tottuneet ajattelemaan ihmisen kehitystä mielessään tietty ”päätetilanne”. Kognitiivisen kehityspsykologian pääteoreetikko Jean Piaget on määritellyt ”kypsäksi” aikuiseksi ihmisen, joka

ajattelee loogisesti tieteellisten ja teoreettisten käsitteiden avulla (muodolliset operaatiot). Tämä lähestymistapa on yksipuolinen, sillä siinä unohdetaan helposti sellaiset tietämisen ja toiminnan muodot, jotka eivät näytä keskeisiltä tulevan teoreetikon ja tutkijan kannalta.

Entäpä jos kehitykselle asetettaisiin erilainen ideaali? Millainen kuva ihmisestä saataisiin, jos ”kypsyytenä” pidettäisiin esteettisesti ja taiteellisesti kehittyneitä ihmisiä?

Sata vuotta sitten ajateltiin, että ihmisyksilön kehitys toistaa nopeutuneessa muodossa ihmislajin kehitystä (rekapitulatioteoria). Lasten kuvallisia tuotteita pidettiin universaalina kielenä, jonka kehitys ilmenee samanlaisena aina ja kaikkialla. Niinpä uskottiin, että tutkijalla lasten piirustuksia voidaan paljastaa ihmisen kehitykseen liittyviä salaisuuksia.

Kuvallista kehitystä tarkasteltiin sarjana siirtymiä, jotka johtivat yhä suurempaan vastaavuuteen lasten tekemien kuvien ja niiden todellisuusvastineiden välillä. Kehityksen ja oppimisen tavoiteltavana lopputuloksena siis pidettiin tyyliä, joka taidehistoriassa tunnetaan naturalismina ja kehitystutkimuksissa visuaalisena realismina. Tätä ei oikeastaan kannata ihmetellä, sillä tänäänkin useimmat kulttuurimme aikuiset arvostavat eniten mahdollisimman ”oikean näköisiä” piirustuksia, veistoksia ja maalauksia: mitä ”näköisempi” kuva tietyn aihepiirin alueella on, sitä ”parempana” sitä myös pidetään. Tällä tavoin ymmärrettyyn ideaaliseen päätetilanteeseen verraten lasten työt luonnollisesti vaikuttavat kovin kömpelöiltä ja alkeellisilta. Eikä vain lasten piirrokset, vaan myös monien vanhojen kulttuurien kuvataide. Useimmissa tutkimuksissa pikkulasten tuotteita onkin tarkasteltu siltä kannalta, mitä niistä puuttuu. Tämä lähtökohta antaa runsaan, mutta kovin negatiivisen tuloksen.

Monet lasten piirustusten tutkijat ovat laatineet luetteloita löytämistään ”virheistä”: osien pois jättäminen ja virheellinen sijoittelu, perspektiivin puuttuminen, luonnottomat mittasuhteet ja yleensä realismin puuttuminen suhteessa kuvattujen kohteiden lukumäärään, muotoon, väriin, kokoon ja muihin ominaisuuksiin. Huolestuneet vanhemmat ja opettajat, jotka ovat yrittäneet korjata näitä virheitä, ovat ensisijaisesti kiinnittäneet huomiota niihin kuvallisiin valmiuksiin ja taitoihin, joita lapsilla ei vielä ole, ikään kuin lapsuus olisi puutostila.

Tapa tarkastella lapsuutta vertailevasti on estänyt näkemästä sen omaa suuruutta ja logiikkaa.

Useimmat tutkimukset ovat *poikkileikkauksia*. Tätä menetelmää käy-

tettäessä tutkimusmateriaaliksi on kerätty tuhansia, joskus jopa satojatuhanasia eri ikäisten lasten tekemiä kuvia. Yhtä kuvaa ei verrata erikseen, vaan sitä verrataan toisiin kuviin. Kuvat järjestetään ketjuksi, joka alkaa pikkulapsen ensimmäisistä riimusteluista ja päättyy aikuisen töihin. Poikkileikkausten avulla on voitu varsin seikkaperäisesti kartoittaa kehityksen luonteenomaista kulkua ja rakennetta.

Aluksi kuvien luonteeseen vaikuttavat suhteellisesti eniten biologiset ja motoriset tekijät. Myöhemmässä vaiheessa itse piirtämistoiminnan, havaintotaitojen ja mielikuvituksen osuus tulee tärkeämmäksi. Lasten varttuessa ympäristön kuvalliset vaikutteet ja mallit muokkaavat yhä näkyvämmiin tapoihin, jolla lapsi yrittää kuvata kokemuksiaan. Siksi ei ole yllättävää, että piirrosten yksilölliset ja kulttuuriset erot kasvavat iän myötä.

Kehityksen yleisen suunnan tunteminen auttaa aikuista ymmärtämään ja arvostamaan kuvallisen kehityksen monisäikeisyyttä. Hän huomaa, että yksinkertaisenkin kohteen kuvaaminen vaatii monenlaisia taitoja. On selvää, etteivät nämä kyvyt kehity äkillisesti ja samanaikaisesti ja ilman harjoittelua.

Kehityskuvausten ikäluokitukset on tarkoitettu viitteellisiksi ja keskimääräisiksi. siksi niitä ei tule ottaa kirjaimellisesti. Se miten joku lapsi piirtää 2-vuotiaana, voi olla ominaista jollekulle nelivuotiaalle; miten joku toinen piirtää nelivuotiaana, siten toinen kuuden ikäisenä; ja miten eräät poikkeuksellisen lahjakkaat lapset piirtävät 6-vuotiaana, ylittää useimpien aikuisten tason.

LASTENKIN KUVILLA ON HISTORIANSA

Italialaisen runoilijan ja kriitikon Corrado Riccin vuonna 1887 ilmestynyt lasten piirroksin kuvitettu kirjanen *L'arte dei bambini* (Lasten taide) on ensimmäisiä kuvailevia tutkimuksia lasten piirustuksista ja muovailutöistä. Ricci keräsi tutkimusaineistokseen kansakoululaisten piirroksia, piirretti ystäviensä lapsia ja pani parikymmentä lasta muovailemaan savitavarahtehtaassa.

Runolliseen tyyliin kirjoitetussa kirjassessa Ricci luettelee suuren määrän löytämiään ”erehdyksiä”. Eräs niistä on erityisen mielenkiintoinen siksi, ettei sitä enää vuosikymmeniin ole esiintynyt lasten piirustuksissa. Sata vuotta sitten lapset piirsivät samaan kasvokuvaan ihmiselle kaksi nenää, toisen sivulta ja toisen edestä. Ricci nimittää tätä lisänenä ”lapsen logiikan ylimääräiseksi nenäksi, koska se on totuu-

teen pyrkimisen alkuperäinen tuote, mikä pyrkiminen vallitsee koko lapsuuden taidetta”.

Voi olettaa että lasten elinympäristön ”kuvallistuminen” on johtanut tämän ilmiön katoamiseen. Lapset näkevät pienestä pitäen niin paljon perspektiivisiä kamerakuvia, ettei tällaista piirtämisongelmaa enää synny.

Riccin kuvaesimerkkien ja analyysien avulla voidaan tehdä eräitä muitakin päätelmiä lasten piirtämistoiminnassa sadan vuoden aikana tapahtuneista muutoksista.

Piirtämisen kehitystahti on nopeutunut. Riccin mukaan kolmen ensimmäisen ikävuotensa aikana lapsi tuskin käsittää, että lyijykynä jättää jälkiä paperille. Nykyään lapsen varhaisimmat riimustelut ilmaantuvat tavallisesti jo toisen elinvuoden puolivälin paikkeilla, kun käden motoriikka alkaa olla kyllin kehittynyttä kynän tai liidun pitelemiseen. Tutkimusten perusteella tiedetään myös, että lasta kiinnostaa ennen muuta pysyvä jälki, jonka hän saa aikaan omalla toiminnallaan, ei pelkkä käden liikuttelu sinänsä.

Riccin mukaan vasta neljännen vuoden alkaessa lapsi alkaa nauttia siitä että piirtelee paperille viivoja kaikkiin suuntiin. Niistä on kuitenkin tutkijan mukaan turha etsiä kaukaisintakaan tarkoitusta kuvata jotakin kohdetta tai esinettä. Nykyään ei ole lainkaan harvinaista, että lapsi jolla on ollut mahdollisuus harjoitella piirtämisen käyttöä, tekee jo kahden ja puolen vuoden iässä ihmisen tai auton kuvan, jonka aikuisenkin pystyy tunnistamaan. Ehkä osa tästä historiallisesta muutosprosessista selittyy lasten fyysisen ja psyykkisen kehityksen yleisellä nopeutumisella, mutta kenties vielä suurempi vaikutus on kuvaamistarvikkeiden helpolla saatavuudella ja ympäristön monenlaisilla kuvallisilla malleilla.

Näyttää siis ilmeiseltä, ettei lasten taide ole yksi ja jakamaton universaali kieli, joka kehittyisi kaikkialla ja kaikkina aikoina samassa tahdissa. Sekin, mikä siinä on universaalina, ilmenee melkein alusta lähtien yksilöllisinä ja kulttuurisina muunnelmina. Myös lasten taiteella on historiansa, tosin vielä kirjoittamaton.

Poikkileikkaustutkimuksissa keskeinen huomio on kiinnitetty lopputulokseen eli siihen miltä valmis kuva näyttää. Tällöin tutkijalla ei ole tietoa prosessista, joka synnytti kuvan. Emme tiedä paljoakaan lapsen henkilökohtaisista motiiveista kuvien tekemiseen. Emme myöskään tiedä, miten nämä motiivit mahdollisesti muuttuvat kehityksen ja oppimisen myötä. Opetus voisi olla nykyistä perustellumpaa, jos tietäisimme

vastauksia näihin kysymyksiin. Opetus voitaisiin liittää kiinteämmin lasten intresseihin ja tarpeisiin.

Tarvittaisiin enemmän *pitkittäistutkimuksia*, joissa seurataan pitkähkön ajan kuluessa jonkun yksilön tai jonkin ryhmän kuvallista toimintaa. Vain tuntemalla piirtämiskonteksti ja siinä vaikuttavat tekijät voidaan nähdä kuvien "taakse" ja tehdä joitain päätelmiä kuvan tekemisen motiiveista. Tällöin olisi myös helpompi nähdä, miten kuvallinen kehitys liittyy lapsen kehityksen muihin puoliin.

Maailma on lapselle uusi ja outo paikka. Se tarjoaa yltäkylläisesti hämmentäviä, pelottavia ja riemastuttavia kohtaamisia, joiden merkityksen lapsi haluaa selvittää. Vipajava valoläikkä ikkunaverhossa kiehtoo silmää. Huopa lupaa lämpöistä, nukkaista turvallisuutta. Sateen tasainen litinä ikkunalaudalla unettaa. Kumirenkainen vongahdus asvaltilla säikäyttää. Yön äänetön pimeys pelottaa. Aamun kirkkaus häikäisee.

Laajasti ymmärrettynä kuvien tekemisen alku on lapsen aisteille tarjoutuvissa kokemuksissa ja niiden erottelussa ja yhdistelyssä. Uudet ajatukset ja keksinnöt eivät kuitenkaan synny ympäristön yksisuuntaisen ja välittömän vaikutuksen tuloksena. Kehityspsykologiassa on jo kauan korostettu, että voidakseen ymmärtää ja hallita jotakin lapsen täytyy rakentaa se itse, keksiä maailma uudelleen.

Kuvien tekeminen – piirtäminen, maalaaminen, muovailu ja rakentelu – on eräs tapa oppia tuntemaan minä ja maailma. Loris Malaguzzi on sanonut: "Lapsi syntyy ensin yhden kerran. Milloin ja miten hän saa mahdollisuuden syntyä toisen kerran, riippuu hitaasta ja vaivalloisesta työstä – hankkia oma minuus."

MIKSI LAPSI TEKEE KUVIA

Taidepsykologit Hans ja Shulamith Kreitler ovat kuvaileet neljällä aspektilla todellisuutta, jota taiteilijan voidaan ajatella tutkivan kuvissaan. He puhuvat jokapäiväisestä, arkeologisesta, normatiivisesta ja profeettallisesta todellisuudesta. Samat perusmotiivit voidaan löytää oraalla jo pikkulapsen kuvallisesta työskentelystä.

Kaikilla lapsen piirroksilla jokin yhteys hänen arkitodellisuuteensa. Joskus kuvassa on kysymys ihmisten välisten suhteiden symbolisesta kuvauksesta, kasvamisen ihmeestä tai muista vaikeasti ymmärrettävistä asioista. Joskus lapsi yrittää kuvillaan näyttää yksityiskohtia, ymmärtää ihmisten tekoja tai koneiden toimintatapoja tai vieläpä kuvata näkymä-

töntä, esimerkiksi äänen, liikkeen tai tuoksun synnyttämää mielikuvaa.

Arkeologisen todellisuuden tutkiminen tarkoittaa oman minän ulottuvuuksien määrittelemistä: kuka minä olen, miksi minä olen. Kuvilla kertominen voi auttaa lastakin luomaan käsitystä omasta minästään. Jopa lapsen nimeämällä riimusteluilla, joissa aikuinen ei vielä pysty tunnistamaan mitään esittävää, on usein kertova tarkoitus. Ne ovat tarinoita pikemminkin ajassa kuin tilassa.

Oman minän mahdollisuuksilla kokeilu ei tarkoita sitä, että lapsi aina yrittäisi kuvata omaa fyysistä olemustaan. Hän voi piirtää valtiikkaa heiluttelevan prinsessan, lempeän sairaanhoitajan, narua hyppäävän suden, ovelan sarjakuvahahmon, sapeliaan kalistelevan kalifin tai salkkua kantavan sarvikuonon. Nämä hahmot voivat toimia lapsen minän korvikkeina piirroksen tarinassa.

Ei vain lapsen itse tekemillä kuvilla, vaan myös esimerkiksi perhealbumin valokuvilla voi olla tärkeä merkitys lapsen minäkuvan muodostumiselle. Eräs opiskelija muistelee: "Yksi merkitys on siinä, että minulla on ollut mahdollisuus verrata vanhempiani ja itseäni suunnilleen samanikäisenä valokuvien pohjalta. Muistan monesti miettineeni, miksi vanhoissa kuvissa isä ja muut lapset näyttävät suunnattoman paljon vanhemmilta ja isommilta kuin samanikäinen peiliin tuijottava pikkupasi. Paitsi henkilöitä kuvissa on ollut myös paljon ihmisten elämään liittyviä tapahtumia syntymisistä häihin ja hautajaisiin. Muistan yhdenkin vanhan valokuvan, jossa vainaja makasi avoimessa arkussa pihalla surevat ihmiset ympärillään. Mikä senkin kuvan vaikutus on ollut pie-neen poikaan, kun en sitä vielä kukaan saata kammoamatta katsoa? Tärkeintä valokuvissa kuitenkin luullakseni on se, että minulla on niiden välityksellä aina ollut enemmän tai vähemmän selkeä käsitys siitä, miltä olen näyttänyt, millainen olen ollut ja mitä tuntenut kuvaa otettaessa. Historiaani ei näin ole päässyt syntymään mustia aukkoja."

Normatiivinen todellisuus on hyvän ja pahan, oikean ja väärän, oikeuden ja oikeudettomuuden, ruman ja kauniin maailma. Pikkulapsen arvostuksissa eettinen ja esteettinen kietoutuvat usein erottamattomasti toisiinsa. Hyvä on kaunista, ja paha on rumaa. Eettisen ja esteettisen arvomaailman eriytyminen toisistaan on pitkän kehityksen tulos.

Piirroksissaan ja leikeissään lapset keksivät uudelleen itselleen oikean ja väärän, kauniin ja ruman standardeja. He kokeilevat, mikä käyttäytyminen on sopivaa ja mikä sopimatonta huolimatta siitä, että aikuiset jatkuvasti kehottavat heitä toimimaan haluamallaan tavalla. Todellisuudessa tapahtuva normien rikkominen voi johtaa hankaluuk-

siin ja rangaistuksiin. Kuvissa hyvän ja pahan normeja voi koetella turvallisemmin. Samoin kuin leikeissään myös piirroksissaan lapset voivat asettaa itsensä hyvän tai pahan tai molempien rooleihin. Lapset määrittelevät symbolisessa muodossa, millaisia he saattaisivat olla ja millaisia heidän pitäisi olla.

Lapsuuden kuvamaailma näyttää joskus jakautuvan dualistisesti kahtia, yksityisiin ja julkisiin kuviin. Niissä vallitsevat erilaiset normit. Lapsi oppii pian, millaisia kuvia vanhemmat, sukulaiset ja opettajat odottavat hänen tekevän. Äidille on piirrettävä hymyilevä lapsi, isälle räpsyripsinen prinsessa, mummolle paperin nurkasta säteilevä aurinko.

Mutta kuten eräs opiskelija muistaa, lapsella voi samanaikaisesti olla myös toinen vihko joka täyttyy mitä hirveimmistä kuvista ja sanoista. Lihavia, paljasrintaisia naisia esittävän piirroksen reunaan on tekstattu kömpelösti tytön käsialalla: Pissa! Kakka! Läski! Yksityiset kuvat on tarkoitettu vain itselle tai kaikkein uskotuimmalle leikkiverille. ”Tunsin viettäväni kaksoiselämää. Ajattelin kauhulla, mitä mummo sanoisi jos löytäisi salaisen vihkon. Niinpä kiikutin sen ulos roskasäiliöön, ettei kukaan löytäisi sitä kotoa paperikorista. Sääli, sillä olisi mielenkiintoista vertailla nyt noita kahta vihkoa: toisessa kaikki mikä lapsen mielestä oli hyvää ja kaunista, toisessa kaikki ruma ja kielletty.”

Profeetallinen todellisuus viittaa siihen, että kuvissa voi olla kyse myös tulevaisuuden mallitilanteiden hahmottelusta. Taiteella on luultavasti aina ollut tämä tulevaisuuden ennakoimisen tehtävä. Myös lapselle piirroksat tarjoavat keinon luoda malleja omasta tulevasta minästään, teoistaan ja mahdollisista maailmoistaan. Kuvat ennakoivat aikuisiksi kasvamista, äidin ja isän rooleja, ihastumisia, rakkaustarinoita, pelkoja, vaaroja ja jopa kuolemaa. Kun pelottaville ja ahdistaville tunteille annetaan näkyvä hahmo, näitä tunteita on ehkä helpompi hallita ja ne voidaan jakaa toisten kanssa.

Satukirjojen, television ja sarjakuvien kuvat kiinnostavat lasta. Mutta ne voivat myös aiheuttaa pelkoa ja tunkeutua lapsen uniin painajaisina ja täyttää päivät epämääräisenä pahanolon tunteella. ”Kuolema pelotti. Aku Ankan jatkokertomus Vanhan linnan salaisuus esitteli luurankohahmoisen kummituksen. Peitin kummituksen kuvat, joka ikisen, huolellisesti näkyvistä valkoisella liimapaperilla. Sitten isoäiti keksi pelkoni ja pani minut piirtämään. Istuimme kahden keittiön pöydän ääressä ja luuranko toisensa jälkeen liittyi kuolemantanssiin ruutupaperilla. Vähitellen opin, että kummituskin on vain kuva, siksi sitä ei ollut syytä pelätä. Kuvan avulla saattoi päinvastoin hallita asioita, jotka herättivät pelkoa.”

Lapsen kuvalliselle työskentelylle on tietysti muitakin motiiveja kuin Kreitlerien esittämät todellisuuden aspektit. Kuvan tekeminen voi antaa tekijälleen esteettistä ja kinesteettistä mielihyvää. Se voi olla nautinnollista motorisena toimintana ja siksi, että viivojen ja muotojen ilme synnyttää mieluisan kokemuksen. Lapsi tekee kuvia myös hankkimaan tunnustusta ja hyväksymistä ikätovereilta, sisaruksilta ja vanhemmilta. Lapsi piirtää joskus viihdyttääkseen itseään, torjuakseen ikävystymisen. ”Iän myötä piirtäminen alkoi tulla yhä tärkeämmäksi. Se ei enää ollut vain sadepäivien piriste. Usein kävikin niin, että aloin piirtää kun ulos ei voinut mennä sateen takia. Illalla piirtämisen lopetettuani huomasi sateen lakanneen jo aikoja sitten.”

Lapsi rakentaa käsitystään todellisuudesta ja omasta minästään luonnollisesti myös muilla symbolisen toiminnan muodoilla: leikki, tari-
noiden sepittäminen, tanssi ja liikehtiminen, laulaminen, unet ja päiväunelmat voivat toteuttaa samanlaisia tehtäviä kuin kuvat. Sitä paitsi nämä toiminnot punoutuvat yhteen ja muodostavat impulssien jatkumoja. Ääneen luettu satu tai juuri nähty tv-ohjelma voivat synnyttää halun elää uudelleen ja muunnella tarinaa leikkimällä tai piirtämällä. Ingmar Bergman kertoo muistelmateoksessaan *Laterna magica* miten hän isoäitinsä kanssa keksi kauhutarinoita, joita sitten jatkettiin kuvallisessa muodossa. Toinen aloitti piirtämällä kuvan. Toinen jatkoi seuraavalla kuvalla, jossa juonta vietiin eteenpäin. Samaa tarinaa jatkettiin monta päivää, niin että kuvia saattoi kertyä neljä- tai viisikymmentäkin.

Auttavan kirjoitustaidon opittuaan lapsi mielellään täydentää ja taustoittaa tekemäänsä kuvaa tekstillä. Muuan opiskelija löysi lapsuuden piirroksensa reunasta selittävän tekstin:

”KANERVA 6 VUOTA ENE TÄTLÄ HETI PIRI ELÄIME JA SITEHÄ KUVA VASTA SITE TULI TÄMÄ RUNO OLIPA KERA SUSI JA HÄN OLI HYVI NÄLKÄIN HÄN NÄKI PORSA HÄN ALKOI AJA PORSTA TAKAA JA KETU OLI PUN TAKANA JA HÄN SIEPASI PORSA JA SÖI SEN SUHUSA JA SITÄPÄ SUSI SUTUI JA SITE HÄN SAI KINI JA SÖI KETU JA PORSA LOPU”.

Kuvalliseen hahmottamiseen sisältynee kuitenkin eräitä omalaatuisia piirteitä. Jo varhain kuvien tekeminen tarjoaa keinon, jonka avulla lapsi voi tehdä ajatuksensa ja tunteensa konkreettisiksi ja muiden havaittaviksi. Piirroksat jättävät pysyvän todistuskappaleen tekijästään, ehkä paremmin kuin mikään muu hahmottava väline voi tehdä.

Pieni lapsi oppii hyvin pian muodostamaan graafisten symbolien perusanaston esineiden ja tapahtumien kuvaamiseksi. Näillä ihmisen, eläimen, auringon, puun, talon tai kulkuneuvon varhaisilla kuvamerkeillä on ainakin jokin silmin nähtävä vastaavuus jokapäiväisen maailman kohteiden kanssa. Yhdistelemällä merkkejä lapsi oppii pian luomaan monimutkaisempia merkityksiä.

Piirrosmerkkien konkreettisuus mahdollistaa kokemuksen toistamisen, pohdiskelun ja dialogin oman minän kanssa. Toistamalla kokemukseen lapsi voi saada emotionaalista etäisyyttä kuvauksensa kohteeseen. Tämä parantaa lapsen kykyä ajatella, luokitella ja vertailla kokemuksiin myös kielen avulla. Toisin kuin kielen rakenne, piirroksen rakenne ei aina edellytä osien sijoittelua täsmälliseen järjestykseen paperille, jotta se sisältäisi merkityksen. Lapsi saattaa sijoittaa piirroksensa osat jopa sattumanvaraisesti paperille ja silti piirros on ainakin hänelle itselleen jossain määrin ymmärrettävä.

ONKO LAPSI TAITEILIJA

Olen puhunut artikkelissani lasten taiteesta. Mutta voidaanko lasten tekemiä kuvia nimittää taiteeksi? Mikä on lapsen ja aikuisen taiteilijan välinen suhde?

Haluttaessa korostaa lapsen ja taiteilijan välisiä eroja näitä ei todellakaan ole vaikea löytää. Taiteilijalle kuvien tekeminen on ammatti, johon hän on ehkä hankkinut monivuotisen koulutuksen. Se on työtä, joka säätelee ja suuntaa hänen koko elämänsä. Lapselle piirtäminen, maalaaminen ja muovailu ovat osa yleistä kehitystapahtumaa, ei tahdon ohjaamaa, kaikkea muuta sävyttävää toimintaa. Tässä mielessä voi sanoa, että lapsi muistuttaa yhtä vähän taiteilijaa kuin psykiatria, poliisia tai opetusministeriön kansliapäällikköä.

Taiteilija on monin tavoin sidoksissa taiteen perinteeseen. Hän yleensä tietää, mitä muut taiteilijat ovat tehneet ennen häntä ja miten he ovat sen tehneet. Hänellä on myös jonkinlainen käsitys normeista ja käytännöistä, jotka ovat ohjanneet häntä itseään ja muita taiteilijoita nyt ja mahdollisesti muina aikoina. Ja kun taiteilija joskus rikkoo taiteen vakiintuneita ja yleisesti hyväksytyjä normeja, hän on tavallisesti tietoinen tästä kapinasta ja sen seurauksista.

Visuaalinen ajattelu ja mielikuvitus ovat niin lapselle kuin taiteilijallekin kuvallisen työskentelyn perustekijöitä. Kumpikaan ei saa niitä synnyinlahjana. Ne ovat oppimisen ja elämäkokemuksen myötä kehittyviä ja rikastuvia kykyjä.

Mielikuvitus ei ole niinkään luovan työn syy, vaan sen seuraus ja tulos. Täten on ymmärrettävissä, että kypsän taiteilijan mielikuvitus toimii laadullisesti eri tasolla kuin lapsen.

Mielikuvitus sinänsä ei vielä synnytä taideteosta. Se tarjoaa alkunäkemyksen ja mahdollisuuksia. Jotta näistä tulisi jotain merkittävää, tarvitaan myös harkitsevaa ajattelua, hioutunutta teknistä ammattitaitoa, usein äärimmäistä tahdonponnistusta, sosiaalisten kokemusten rikastamaa persoonallisuutta ja kiteytynyttä maailmankatsomusta. Näissä ja monissa muissakin suhteissa lapsi on kaukana taiteilijasta.

Mutta emme koskaan opi ymmärtämään taidetta, olipa se lasten tai aikuisten tekemää, ellemmme samalla näe näiden välisiä yhtymäkohtia. Taiteellisessa työssä ei ole montakaan seikkaa, joiden siemen ei olisi löydettävissä jo pikkulasten töistä ja leikeistä.

Kummankin työskentely on visuaalista ja motorista ongelmanratkaisua. Siihen kuuluu väsymätöntä leikinomaista kokeilua ja sattuman hyväksikäyttöä. Kummallekin maailma on syntymistilassa. Maailma ei ole valmis, se on tehtävä, joka jatkuvasti odottaa hämmästelijäänsä, epäilijäänsä, tulkitsijaansa ja rakentajaansa.

Lasten työt tuovat esiin, että kuvan ja todellisuuden välinen esityssuhde ei ole luonnon tai kulttuurin välittömästi antama. Tekijä voi sitä vapaasti muunnella ja tulkita.

Olemukseltaan tämä on sama keksintö, jota vuosisatamme modernin taiteen yhteydessä nimitetään taiteen vallankumoukseksi. Kuva-aidetta ei voi ymmärtää pelkästään kuvan ja kuvattavan välisen, realistiseksi käsitetyn mallisuhteen kautta. Kuva on aina suhteutettava toisaalta tekijän kokemuksiin ja pyrkimyksiin ja toisaalta siihen ilmaisuvälineeseen, jolla se on toteutettu.

Vaikkei lapsi teekään kuviaan luodakseen "taideteoksia", hänen suhteessaan ympäröivään maailmaan on ainutkertaisia ja toistumattomia piirteitä, joita monet vuosisatamme kuvataiteilijat, kirjailijat ja elokuvaohjaajat ovat ihailleet ja tavoitelleet omassa työssään. Taiteilija Saul Steinberg, viivan taikuri, on sanonut: "Kuulun niihin harvoihin, jotka jatkavat piirtämistä lapsuuden päätyttyä. Piirrosteni keskeytymätön viiva on peräisin lapsuudesta ja se on luultavasti tapa, jolla kirjoitin, kun en vielä osannut kirjoittaa." Jean Renoir puolestaan kertoi vanhoilla päivillään kokeneensa suurta tyydytystä voidessaan elokuvan avulla toteuttaa lapsuuden unensa, suurentaa sisiliskon niin suureen lähikuvaan, että se täytti koko valkokankaan ja muuttui vaikuttavaksi krokotiiliksi.

Lapsi keksii maailman uudelleen.

- BERGMAN, INGMAR 1987. *Laterna magica. Muistelmat*, Keuruu: Otava. – ”Lapsuuden etuoikeus: liikkua esteittä taikuuden ja kaurapuuron välillä, rajattomasta kauhusta räjähtävään riemuun.”
- GOLOMB, CLAIRE 1992. *The Child's Creation of a Pictorial World*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press. – ”Visuaaliset taiteet lapsuudessakin perustuvat graafiseen logiikkaan. Piirtämisen kieltä voidaan ja pitää tutkia sen omista lähtökohdista.”
- GRANÖ, PÄIVI 1993. *Esikoululainen taidekuvan vastaanottajana*. Rauma: Päivi Granö. – Julkaisussa kerrotaan miten esikouluikäinen hahmottaa taidekuvia, miten kuvakieltä voi lapsille opettaa ja mitä lapset siitä saavat.
- KREITLER, HANS AND KREITLER, SHULAMITH 1972. *Psychology of the Arts*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- RENOIR, JEAN 1979. *Elämäni ja elokuvani*. Jyväskylä: Love Kirjat.
- RICCI, CORRADO 1911. *Lasten taide* (alkuteos L'Arte dei Bambini 1887). Porvoo: WSOY. – ”Kuinka paljon nähdään tässä maailmassa sitä ymmärtämättä, ja kuinka paljon muuta ymmärretään, voimatta sitä ilmaista !”
- RYDEN, INGEGERD 1984. *TV-ajan lapset. Kuvasta, äänestä ja sanasta lapsen ajattelussa*. OY Yleisradio AB. Suunnittelu- ja tutkimusosasto. Sarja B. – Kirjassa käydään läpi tutkimuksia, joilla on pyritty selvittämään miten lapset ymmärtävät kuvia ja erityisesti sitä miten he oppivat tulkitsemaan television audiovisuaalista kieltä.
- SALMINEN, ANTERO 1988. *Lapsuuden kuvataide*. Teoksessa Forslund Jukka (toim.) *Suomalainen lapsi*, s. 552-584. Porvoo: WSOY. – Artikkelellä sisältää runsaasti kuvaesimerkkejä lasten spontaanien piirrosten tyypillisistä ominaisuuksista.
- SALMINEN, ANTERO 1992. *Visuaalinen ja kuvallinen*. Kasvatus 23 (5), 415 – 421. – Pohdin artikkelissani sitä, miksi visuaalisen havaintomaailman muuttaminen kuvalliseksi maailmaksi on niin vaikeaa ja kuitenkin niin kiehtovaa. – ”Konkreettisen havaintomaailman ja rannattoman mielikuvituksen silloittaminen lienee taidekasvatuksen keskeinen, mutta vaativa tehtävä.”
- TAPPER, HARRI 1990. *Näin syntyvät revontulet. Kertomus taiteilijaveljesten lapsuudesta*. Helsinki: Atena Kustannus.

Nadian tapaus

1988

Piirrä hevonen ja ratsastaja käyttämättä mallia tai kuvaa apunasi. Piirrä muistista. Älä karrikoi, vaan piirrä niin hyvin kuin osaat ja näköisyyttä tavoitellen.

Tehtävä on vaikea sellaisellekin, joka on saanut perusteellisen kuvataiteellisen koulutuksen. Kaksi monimutkaista anatomista rakennetta, hevonen ja ihminen, pitäisi saada sovitettua sulavasti yhteen. Eräiden kokeilujeni perusteella tiedän, että harva taiteilijakaan onnistuu tehtävässä niin hyvin, että ilkeäsi verrata tulostaan oheisessa kuvassa esitettyyn piirrokseseen.

Piirroksessa on vauhtia ja leikittelevää vaivattomuutta, joka tuo mieleen Matissen alastonkrokiit, Toulouse-Lautrecin hevoskuvat tai Leonardon luonnospöyrätykset Sforzan ratsastajapatsasta varten.

Piirroksen tekijä on 5-vuotias Nadia, joka ei ole saanut minkäänlaista opetusta piirtämisen taidossa. Kun vertaamme piirrosta samanikäisen ns. normaalilapsen tai taiteellisesti erikoislahjakkaan lapsen tekemiin kuviin, Nadian suoritus ei ole pelkästään poikkeuksellinen, vaan suorastaan ilmiömäinen.

Piirroksessa on kaikki ominaisuudet, jotka kuvallisen ilmaisun kehitystutkimuksissa tavallisesti liitetään käsitteeseen ’visuaalinen realismi’. Tällä käsitteellä tarkoitetaan sitä, että piirrettävien kohteiden mittasuhteet, koot, lyhennykset ja kolmiulotteinen muoto esitetään sellaisina kuin ne todella näyttävät tietyllä hetkellä tietystä liikkumattomasta tarkastelupisteestä. Tämä on valokuvakameran tapa nähdä. Siksi sitä joskus nimitetään myös ’valokuvarealismiksi’.

Vielä oudommalta piirroksen taidokkuus tuntuu, kun tiedämme, että Nadia on sekä psyykkisesti että fyysisesti vakavasti vammautunut lapsi. Nadia syntyi vuonna 1967 Nottinghamissa ukrainalaisista emigranttivanhemmista. Hän oli keskimäinen perheen kolmesta lapsesta. Kahden muun lapsen kehitys oli normaali.

Nadian kehityksessä ilmeni kaikki oireet, jotka liittyvät *autismin* nimellä tunnettuun sairauteen.